

بررسی رابطه تنوع بخشی کل، مربوط و نامربوط با اقلام تعهدی اختیاری در شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران

اکرم تفتیان^۱

سیده زهرا میرباقری^۲

مهدیه حسنی صدرآبادی^۳

تاریخ پذیرش: ۹۷/۰۳/۱۵

تاریخ دریافت: ۹۶/۱۰/۲۶

چکیده

تنوع بخشی به عنوان روش رشد و توسعه سازمان‌ها و یکی از استراتژی‌های اصلی شرکت‌های چند کسب و کاره محسوب می‌شود. کسب و کارها می‌توانند از طریق تنوع مرتبط یا غیر مرتبط ایجاد و یا توسعه یابند. تنوع مرتبط سبب برخورداری از سینرژی یا منابع مشترک خواهد شد. هدف از این پژوهش، بررسی رابطه تنوع بخشی کل، مربوط و نامربوط با اقلام تعهدی اختیاری در شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران هست. این تحقیق از لحاظ هدف کاربردی بوده و از بعد روش‌شناسی از نوع تحقیقات همبستگی علی یا پس رویدادی است. جامعه آماری پژوهش شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران است که ۸۱ شرکت در نمونه‌ی آماری این پژوهش قرار گرفته‌اند. دوره زمانی پژوهش سال‌های ۱۳۸۳ تا ۱۳۹۵ است، برای آزمون فرضیات تحقیق از رگرسیون حداقل مربعات معمولی با به کارگیری نرم‌افزار ایویوز استفاده شد. نتایج نشان‌دهنده رابطه منفی و معناداری بین تنوع بخشی کل، مربوط و نامربوط با اقلام تعهدی اختیاری هست؛ یعنی با افزایش تنوع بخشی، اقلام تعهدی اختیاری شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران کاهش می‌یابد.

واژه‌های کلیدی: اقلام تعهدی اختیاری، مدیریت سود، تنوع بخشی، تنوع مربوط و نامربوط و کل.

۱- استادیار، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد یزد، گروه حسابداری، یزد، ایران. taftiyan@iauyazd.ac.ir

۲- دانش آموخته کارشناسی ارشد حسابداری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد یزد، گروه حسابداری، یزد، ایران. z.mirbagheri76@gmail.com

۳- دانش آموخته کارشناسی ارشد حسابداری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد یزد، باشگاه پژوهشگران جوان و نخبگان، یزد، ایران.

Mahdiye.hasani.sadrabadi@gmail.com

۱- مقدمه

راهبردهای تنوع‌بخشی برای گسترش فعالیت‌های شرکت از طریق اضافه کردن بازارها، محصولات، خدمات یا مراحل تولید به کسب‌وکار کنونی استفاده می‌شوند. هدف از تنوع‌بخشی این است که به شرکت اجازه داده شود وارد خطوط کسب‌وکاری شود که با فعالیت‌های کنونی تفاوت دارد. زمانی که فعالیت اقتصادی جدید از نظر راهبردی به خطوط کنونی کسب‌وکار مرتبط است، به آن تنوع‌بخشی مربوط گفته می‌شود. تنوع‌بخشی نامربوط زمانی روی می‌دهد که هیچ رشته مشترک راهبردی بین خطوط قدیمی و جدید کسب‌وکار وجود ندارد و کسب‌وکارهای جدید و قدیم به هم مرتبط نیستند (پیکون و داگینیو^۱، ۲۰۱۶). در استراتژی تنوع‌بخشی بدون در نظر گرفتن مربوط بودن یا نامربوط بودن مشکل خطر بازده نرخ‌های مختلف وجود دارد. تفاوت در نرخ بازده بسته به اندازه شرکت، تعداد کسب‌وکار در شرکت و درجه تنوع‌بخشی مربوط متفاوت است (جونز و هیل^۲، ۱۹۹۸). از طرفی سود یکی از اقلام مهم اصلی صورت‌های مالی است که توجه استفاده‌کنندگان از صورت‌های مالی را به خود جلب می‌کند (سلطانی و احمدی، ۱۳۹۴) و مدیران شرکت‌ها برای بهتر نشان دادن وضعیت مالی شرکت می‌توانند از طریق دستکاری اقلام تعهدی اختیاری، سود را مدیریت کنند. مدیریت سود با استفاده از روش صحیح می‌تواند باعث کاهش نوسان سود سهامداران در قیمت هر سهم، بهبود محتوای اطلاعاتی سود، کاهش مالیات و اجتناب از نقض قراردادهای بدهی شود (اسلوان^۳، ۱۹۹۶). در ادبیات خارجی تأثیر تنوع‌بخشی بر فعالیت‌های مدیریت سود مورد توجه قرار گرفته است. دو فرضیه مهم که می‌تواند ارتباط بین تنوع بخشی شرکتی و مدیریت سود را تبیین کند، فرضیه تضاد نمایندگی و فرضیه تغییرپذیری سود می‌باشد. فرضیه اول نشان می‌دهد شرکت‌های متنوع سازی شده بیشتر شرایط مطلوبی را برای مدیریت سود فراهم می‌کند که مبتنی بر عدم تقارن اطلاعاتی، تخصیص نامناسب سرمایه‌گذاری است. فرضیه دوم نشان

می‌دهد که متنوع سازی می‌تواند مدیریت سود را تقلیل دهد که مبتنی بر سودهای گزارشی و تحمل ریسک شرکت‌های تنوع بخشی شده است. با توجه به مطالب بالا و تئوریهای مختلف، هدف اصلی این تحقیق بررسی رابطه تنوع‌بخشی کل، مربوط و نامربوط با اقلام تعهدی اختیاری در بورس اوراق بهادار تهران هست که تاکنون بررسی این مهم در تحقیقات داخلی مغفول مانده است که نوآوری عمده این پژوهش به شمار می‌رود. در این پژوهش ابتدا به ارائه مبانی نظری و پیشینه پژوهش پرداخته می‌شود. بعدازآن فرضیه‌ها، روش‌شناسی و نتایج آزمون فرضیه‌ها ارائه می‌شود. در انتها نیز بحث و نتیجه‌گیری و پیشنهادهای پژوهش ارائه می‌شود.

۲- مبانی نظری و مروری بر پیشینه پژوهش

شرکت‌های سرمایه‌گذاری مزایای بالقوه‌ای دارند که سرمایه‌گذاران گاهی اوقات باوجود در اختیار داشتن منابع مالی لازم برای سرمایه‌گذاری در پرتفوی متنوع؛ بازم ترجیح می‌دهند در این شرکت‌ها سرمایه‌گذاری کنند که یکی از مزایای آن تنوع‌بخشی در این شرکت‌ها هست. از آنجا که شرکت‌های سرمایه‌گذاری پرتفوی متنوع از اوراق بهادار در اختیار دارند از این رو از ریسک یک اوراق بهادار خاص دور می‌مانند (اسچارفستین و استین^۴، ۲۰۰۰). تنوع به‌عنوان ورود یک شرکت به خطوط جدیدی از فعالیت‌ها هم با استفاده از فرآیند توسعه داخلی و هم با ادغام از طریق خرید تعریف می‌شود (وارادارجان و رامانیوجام^۵، ۱۹۸۹). استدلال‌های تئوری در مورد سودمندی تنوع‌بخشی مربوط و نامربوط متناقض است. روملت^۶ (۱۹۸۲) بیان کرد تنوع‌بخشی مربوط در مورد محصولات خاص دارای سوددهی هست و تنوع‌بخشی نامربوط برخلاف این است. این نظریه به تنوع‌بخشی مربوط اجازه می‌دهد که توانایی‌اش را در خطوط تولیدات؛ آگاهی؛ مهارت و تجربیات و در اهداف تجاری مختلف (که پایه و اساس حوزه‌های اقتصادی مقیاس‌ها و فرضیه‌های هم‌افزایی هست) به کار بگیرد. از طرفی تنوع‌بخشی نامربوط به

شرکت‌های درگیر در تنوع‌بخشی نامربوط با سرمایه‌گذاری‌های جدید می‌توانند این مهارت‌ها را به دست آورند (میلر و همکاران^{۱۲}، ۱۹۹۶). کورونا^{۱۳} (۲۰۰۷) بیان می‌کند که تنوع‌بخشی باعث انگیزه مدیران و رغبت به اداره کردن سودها می‌شود، به‌خصوص شرکت‌ها در صنایع رقابت بالا که عملکردشان به‌دقت بیشتری توسط مدیرعامل نسبت به کسانی که در صنایع رقابت پایین هستند نظارت می‌شود؛ بنابراین مدیران اجرایی تحت بیشترین فشار در دست‌کاری گزارش اطلاعات مالی منتشرشده در بازار سرمایه نسبت به کسانی که در گروه آخر هستند قرار می‌گیرند (هرمیلند و ویس بیچ^{۱۴}، ۲۰۰۷). روتیمیرگ و اسچارفستین^{۱۵} (۱۹۹۰) با استفاده از تئوری علامت‌دهی نشان می‌دهد که تنوع‌بخشی باعث عدم گزارش اشتباه اطلاعات حسابداری در بهتر نشان دادن کارایی در آینده و کاهش گرایش مدیران به دست‌کاری سود هست. همچنین تنوع‌بخشی باعث تشدید تئوری نمایندگی و ضعف مدیران می‌شود (اسچارفستین، ۱۹۸۸). از این‌رو مدیران تمایل دارند که در مدیریت سودی شرکت کنند که در آن‌ها سهامداران دسترسی محدود به اطلاعات شرکت دارند. به همین ترتیب، عدم تقارن اطلاعات یک اثر زنجیره‌ای افزایشی را در رابطه با معاملات داخلی و روابط مدیریت سود دارد، بدین ترتیب شرکت‌هایی با اقلام تعهدی اختیاری بالا تمایل به عدم تقارن اطلاعاتی بیشتری دارند که در نهایت منجر به تعامل بیشتر در تجارتشان می‌شود. مهم و همکاران (۱۳۹۲) در پژوهشی با استفاده از متغیر موهومی تنوع بخشی (اگر تنوع محصول شرکت بیشتر یا مساوی میانگین تنوع محصولات شرکتها باشد یک و در غیر اینصورت صفر) به رابطه مثبتی بین تنوع بخشی و مدیریت سود دست یافتند. آنها استدلال کردند تنوع بخشی محصولات سازمانها با پیچیدگی‌های سازمانها افزایش می‌یابد و این امر منجر به سطح بالاتر عدم تقارن اطلاعاتی بین مدیران و اعتبار دهندگان می‌شود و ممکن است مدیران شرکت‌هایی که از تنوع بخشی محصولات بیشتری برخوردارند، مدیریت سود

هزینه‌های مشخصی نیاز دارد که ناشی از محیط‌های تجاری جدید شناخته‌شده و ناشناخته هست و می‌تواند سود را کاهش دهد. در این راستا فرضیه اثربخشی بازار داخلی به نفع تنوع‌بخشی نامربوط است. هاگینز و شال^۷ (۱۹۷۵) استدلال می‌کنند که شرکت‌های متنوع می‌توانند از طریق استفاده بهینه از سرمایه داخلی، سرمایه‌گذاری بیشتری نسبت به سرمایه‌های غیرمتمرکز اختصاص دهند. بر این اساس، دستیابی به وجه (سرمایه) خارجی و انتقال سرمایه بین امور تجاری توسط پرتفوی امکان‌پذیر هست (مایر و همکاران^۸، ۱۹۹۲).

از نظر اقتصاددانان، تنوع‌بخشی به کارایی بیشتر تولید و کاهش رکود مدیریتی منجر می‌شود؛ و به‌عنوان مکانیزم کنترلی در محدود کردن توانایی مدیریت در اتلاف منابع شرکت هست (هارت^۹، ۱۹۸۳). کریگ و همکاران^{۱۰} (۱۹۹۳) بیان می‌کنند یک مزیت رقابتی از تنوع‌بخشی مربوط این است که تنها با به اشتراک‌گذاری منابع غیر فیزیکی و جسمی، به واحد استراتژیک کسب‌وکار، برخی از مهارت‌های مدیریت گسترش می‌یابند. شرکت‌هایی که عدم اطمینان محیطی و یا مرحله افول منحنی عمر آن‌ها، محصولاتشان را تهدید می‌کند، ترجیح می‌دهند برای غلبه بر خطر ناشی از صنعت، به تنوع‌بخشی نامربوط روی بیاورند. گسترش خط فعالیت در بخش‌های مختلف محصولات، باعث کاهش عدم اطمینان محیطی و سوددهی بالاتر می‌شود و شرکت پایداری خود را ثابت می‌کند و در نتیجه قابلیت اعتماد جریان نقدی شرکت بهبود می‌یابد (هیت و همکاران^{۱۱}، ۲۰۰۷). با توجه به هر یک از واحدهای استراتژیک کسب‌وکار، تنوع‌بخشی نامربوط به‌عنوان یک مرکز درآمد هست و بدین معنی است که مدیران ارشد با نظارت بر هر واحد استراتژیک، فرصتی برای دسترسی به تمام اطلاعات موجود مربوط به هر واحد کسب‌وکار مستقل و وسیعی را دارند و این شرکت کمترین هزینه معامله را دارد (کریگ و همکاران، ۱۹۹۳). مدیران موفق برای رسیدن به مهارت‌هایی که باعث رسیدن به ایده جدید می‌شود نیاز به یک پشتوانه علمی دارند که

می‌برند، آن‌ها سودآوری بیشتر، بی‌ثباتی کمتر در سود و ریسک نکول کمتری را از خود نشان می‌دهند. پارک و جانگ^{۱۹} (۲۰۱۳) در پژوهش خود به بررسی تأثیر تنوع‌بخشی در درون صنعت و راهبردهای تنوع مرتبط با عملکرد کوتاه‌مدت و بلندمدت شرکت پرداختند. نتایج این مطالعه نشان می‌دهد که در کوتاه‌مدت استراتژی‌های مختلف تنوع در صنعت، تأثیر منفی بر سودآوری شرکت دارد، اما تأثیر قابل توجهی بر رشد فروش ندارد. با این حال، اثر طولانی‌مدت تنوع در درون صنعت به لحاظ سودآوری مثبت بود. این مطالعه همچنین نشان داد که استراتژی‌های تنوع‌بخشی مربوط تأثیر مثبت و معنی‌دار بر سودآوری در کوتاه‌مدت و در بلندمدت منفی و قابل توجه است. علاوه بر این، اثر متقابل نشان داد که وقتی دو استراتژی به‌طور همزمان همکاری می‌کنند به سرعت درک می‌شود زیرا کارایی افزایش می‌یابد.

وانگ و لین^{۲۰} (۲۰۱۳) در پژوهش خود به بررسی نقش بازار سرمایه‌های داخلی در کاهش مدیریت سود شرکت‌های گروهی می‌پردازد. نتایج نشان می‌دهد که سودآوری بالای گروه باعث کاهش حساسیت شرکت‌های عضو در مدیریت سود به سطوح بدهی می‌شود. در میان گروه‌های تجاری، مدیریت سود در گروه‌های هرمی نسبت به سطوح بدهی کمتر حساس است. همچنین منحنی اقلام تعهدی بدهی غیرعادی، نرمال‌تر می‌شود، زیرا با توجه به عدم همبستگی بین اهرم‌های شرکت و مدیریت سود، سودآوری گروه افزایش می‌یابد.

رودزگیوس و هیمن^{۲۱} (۲۰۱۰) در پژوهش خود به بررسی تأثیر بدهی، تنوع‌بخشی و مدیریت سود بر اساس نمونه‌ای از شرکت‌های اسپانیایی برای دوره ۱۹۹۲-۲۰۰۴ پرداختند. نتایج حاکی از آن بود که بدهی‌ها در شرکت‌ها با تنوع‌بخشی کمتر، اقلام تعهدی مثبت را کاهش می‌دهد؛ و افزایش حاشیه در بدهی انگیزه‌ای برای مدیران برای دستکاری درآمدها فراهم می‌کند و ساختار تنوع، ساختار لازم برای این عمل حسابداری را امکان‌پذیر می‌کند.

بیشتری داشته باشند. از طرفی فاروقی و همکاران^{۱۶} (۲۰۱۴) استدلال می‌کنند که تنوع‌بخشی شرکت اقلام تعهدی را کاهش می‌دهد، زیرا شرکت‌های متنوع گردش نقدی را از منابع مختلف ایجاد می‌کنند که اقلام تعهدی را جبران می‌کند. همچنین داداش زاده و برادران حسن زاده (۱۳۹۶) در پژوهشی استراتژی متنوع سازی شرکتی را با دو شاخص متنوع سازی تجاری و جغرافیایی اندازه گیری و رابطه آن را با مدیریت سود مورد بررسی قرار دادند؛ نتایج پژوهش عدم وجود رابطه بین تنوع سازی تجاری و مدیریت سود را نشان داد. لذا با توجه به نتایج متناقض تحقیقات داخلی و خارجی، در این پژوهش با اندازه گیری تنوع بخشی به تنوع بخشی مربوط، نامربوط و کل با دقت بالاتر به بررسی رابطه تنوع‌بخشی مربوط، نامربوط و کل با اقلام تعهدی اختیاری پرداخته شده است.

پیشینه خارجی

لازیم و جیلانی^{۱۷} (۲۰۱۷) در پژوهش خود به بررسی تأثیر افزایش اهرم بر شیوه‌های مدیریت درآمد مبتنی بر اقلام تعهدی در طی دوره‌ای از سال ۲۰۰۶ تا ۲۰۱۲ پرداخته‌اند. از داده‌های پانل برای محاسبه اقلام تعهدی اختیاری استفاده شده و از لحاظ تجربی، اثر اهرم شرکت را بر رفتار فرصت طلب مدیران بررسی می‌کند. مطابق با فرضیه قرارداد بدهی، اهرم مالی شرکت تأثیر مثبتی بر مدیریت سود شرکت دارد. نتایج تجربی نشان می‌دهد که افزایش اهرم باعث ایجاد انگیزه برای مدیران برای دستکاری سود می‌شود.

ساقی-زدک^{۱۸} (۲۰۱۶) به بررسی تنوع‌بخشی و عملکرد بانک پرداختند، نتایج نشان می‌دهد هنگامی که بانک‌ها هیچ سهام‌دار ناظری نداشته باشند یا تنها سهامداران دولتی و هم‌خانواده داشته باشند، ثمره تنوع‌بخشی فعالیت فقر اقتصادی است. با این حال تا زمانی که زنجیره‌های کنترل دربردارنده نهادهای بانکی، سرمایه‌گذاران نهادی، شرکت‌های صنعتی باشند، بانک‌ها از اقتصادهای تنوع‌بخشی منفعت

پیشینه داخلی

ابراهیمی و همکاران (۱۳۹۶) در پژوهش خود به بررسی تأثیر راهبرد تنوع‌بخشی بر سودآوری شرکت‌ها در دوره زمانی ۱۳۸۷-۱۳۹۲ پرداختند. نتایج حاکی از آن بود که نقش استراتژی تنوع به‌عنوان یک تسهیل‌گر برای استراتژی‌های رقابتی هست؛ این نقش در اصطلاحاتی از منافع تنوع در افزایش سودآوری شرکت‌ها آشکار می‌شود؛ و راهبرد تنوع تأثیر مثبت و معناداری بر معیارهای سودآوری بازده به روی فروش و بازده به روی کل دارایی‌ها دارد.

حیدرپور و علوی (۱۳۹۴) در پژوهش خود به بررسی تأثیر راهبرد تنوع بر عملکرد شرکت‌های پذیرفته‌شده در بورس اوراق بهادار تهران به کمک معیار آنتروپی در دوره زمانی ۱۳۹۲ - ۱۳۸۸ پرداختند. نتایج، حاکی از وجود رابطه U شکل بین تنوع و سودآوری واحدهای تجاری است؛ به این معنا که سودآوری در سطوح پایین تنوع مرتبط کاهش‌یافته و در سطوح بالای تنوع مرتبط افزایش می‌یابد. همچنین سودآوری در سطوح پایین تنوع نامرتب و افزایش‌یافته و در سطوح بالای تنوع نامرتب کاهش می‌یابد.

رضایی و چاوشی نیا (۱۳۹۳) در پژوهش خود به بررسی تأثیر متنوع سازی مرتبط، غیر مرتبط محصولات و ساختار مالکیت بر ساختار سرمایه شرکت‌های پذیرفته‌شده در بورس اوراق بهادار تهران در دوره زمانی ۱۳۸۳-۱۳۸۸ پرداختند. نتایج نشان داد که بین متنوع سازی مرتبط محصولات و ساختار سرمایه رابطه معنادار و مثبتی وجود دارد و متنوع سازی غیر مرتبط محصولات نیز اثر معکوس و معناداری بر ساختار سرمایه دارد. همچنین نتایج پژوهش وجود رابطه معنادار و معکوسی بین تمرکز مالکیت و ساختار سرمایه را نشان داد. مطابق این نتایج، شرکت‌هایی که میزان تمرکز مالکیت بالایی دارند، در ساختار سرمایه شرکت از بدهی کمتری استفاده می‌کنند و سهامداران بیشتر تمایل دارند که منابع مالی موردنیاز خود را از محل سود انباشته تأمین کنند. باوجوداین، شواهدی مبنی بر وجود رابطه

معنادار بین سهامداران نهادی با ساختار سرمایه مشاهده نشد.

مهام و همکاران (۱۳۹۲) در پژوهش خود به بررسی ارتباط بین بدهی‌ها، تنوع‌بخشی و مدیریت سود در دوره زمانی ابتدای سال ۱۳۸۸ تا پایان سال ۱۳۸۹ پرداختند. نتایج پژوهش حاکی از آن بود که شرکت‌هایی با اهرم مالی بیشتر، مدیریت سود کمتری دارند و شرکت‌هایی که متنوع‌ترند شفافیت کمتر، مدیریت سود بیشتر دارند و نهایتاً در شرکت‌های متنوع با شفافیت کمتر اثرات بدهی بر روی اقلام تعهدی اختیاری منفی است و همچنین شرکت‌ها از تنوع‌بخشی محصولات جهت جلوگیری از کنترل وام‌دهندگان استفاده نمی‌کنند.

۳- فرضیه‌های پژوهش

فرضیه اول: بین تنوع‌بخشی کل و مدیریت سود بر مبنای اقلام تعهدی اختیاری رابطه معنادار وجود دارد.
فرضیه دوم: بین تنوع‌بخشی مربوط و مدیریت سود بر مبنای اقلام تعهدی اختیاری رابطه معنادار وجود دارد.
فرضیه سوم: بین تنوع‌بخشی نامربوط و مدیریت سود بر مبنای اقلام تعهدی اختیاری رابطه معنادار وجود دارد.

۴- روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش از لحاظ هدف، کاربردی و از لحاظ ماهیت از نوع تحقیقات شبه تجربی در حوزه تحقیقات اثباتی حسابداری هست. به‌منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها و آزمون فرضیه پژوهش از مدل پنل استفاده شده است. همچنین این پژوهش از روش کتابخانه‌ای برای جمع‌آوری مبنای نظری موضوع استفاده شده است. اطلاعات موردنیاز برای محاسبه متغیرهای تحقیق به روش اسناد کاوی از صورت‌های مالی شرکت‌های پذیرفته‌شده در بورس تهران استخراج شده است. جامعه آماری تحقیق حاضر، شرکت‌های پذیرفته‌شده در بورس اوراق بهادار تهران از ابتدای سال ۱۳۸۳ تا پایان سال ۱۳۹۵ به مدت ۱۳ سال بوده است. در تحقیق حاضر، برای تعیین نمونه‌ی آماری، از

که در این روابط:

DA: اقلام تعهدی اختیاری، DT: تنوع‌بخشی کل، DR: تنوع‌بخشی مربوط، DU: تنوع‌بخشی نامربوط، SIZE: اندازه شرکت، GROWTH: رشد شرکت، NOA: خالص دارایی عملیاتی ابتدای دوره، LEV: اهرم مالی، AGE: سن بورسی، ROA: بازده دارایی عملیاتی.

۵- متغیرهای پژوهش

۵-۱- متغیر وابسته

متغیر وابسته در این پژوهش عبارت‌اند از اقلام تعهدی اختیاری که به‌منظور اندازه‌گیری آن از مدل تعدیل شده جونز استفاده می‌شود. گسترده‌ترین روش مورد استفاده برای اندازه‌گیری DA، مدل جونز^{۲۲} (۱۹۹۱) و مدل تعدیل‌شده جونز هست؛ کوتاری و همکاران^{۲۳} (۲۰۰۵) به این نتیجه رسیدند که اندازه‌گیری DA بدون کنترل عملکرد شرکت می‌تواند باعث اشتباه در مدل EM شود، در نتیجه آن‌ها یک مدل کنترلی با استفاده از بازده دارایی‌ها (ROA) برای جلوگیری از اشتباه در مجموع اقلام تعهدی که در دیگر مدل‌های تعهدی وجود دارد، پیشنهاد می‌کنند. با استفاده از مدل تعدیلی عملکرد DA می‌توان، DA را برآورد کرد.

مجموع اقلام تعهدی (TA_{it}) از تفاوت بین سود خالص (NI_{it}) و خالص جریان نقدی از فعالیت‌های عملیاتی (CFO_{it}) که به شرح زیر هست محاسبه می‌شود:

$$TA_{it} = NI_{it} - CF_{it}$$

DA (DA_{it})، یک عامل برای شناسایی EM است که از مدل زیر نتیجه‌گیری می‌شود:

$$\frac{TA_{it}}{A_{it-1}} = \alpha_i \left[\frac{1}{A_{it-1}} \right] + \beta_{1i} \left[\frac{\Delta REV_{it} - \Delta REC_{it}}{A_{it-1}} \right] + \beta_{2i} \left[\frac{PPE_{it}}{A_{it-1}} \right] + \beta_{3i} \left[\frac{ROA_{it}}{A_{it-1}} \right] + \varepsilon_{it}$$

که در این روابط:

TA_{it}: مجموع اقلام تعهدی i در سال t، REV_{it}: تغییر در درآمد شرکت t سال،

روش حذفی سیستماتیک که در اغلب تحقیق‌های حسابداری و مدیریت مالی مرسوم است استفاده می‌شود. در این روش، محدودیت‌ها و شرایط زیر توسط پژوهشگر اعمال شده است تا به نمونه‌ی مطلوب تحقیق دست پیدا شود:

- شرکت‌ها باید قبل از سال ۱۳۸۳، در بورس اوراق بهادار تهران پذیرفته‌شده و در طی دوره‌ی زمانی تحقیق تغییر سال مالی نداده باشند. دلیل این امر آن است که تعداد نمونه‌ی آماری در سال‌های مورد بررسی برابر باشد.

- به‌منظور قابلیت مقایسه داشتن داده‌ها و متغیرها، شرکت‌هایی که پایان سال مالی آن‌ها پایان اسفندماه نیست حذف شده‌اند.

- بانک‌ها و مؤسسات مالی و شرکت‌های سرمایه‌گذاری مالی به دلیل ماهیت متفاوت فعالیت آن‌ها از سایر واحدهای تجاری حذف شده‌اند.

- شرکت‌هایی که در طول دوره مورد بررسی همه‌ی داده‌های لازم برای محاسبه‌ی متغیرها را نداشته‌اند، حذف شدند.

با توجه به محدودیت‌های فوق و به دلیل عدم افشای داده‌های مورد نیاز برای اندازه‌گیری تنوع‌بخشی، ۸۱ شرکت به‌عنوان نمونه انتخاب شد.

۵- مدل‌های پژوهش

به‌منظور بررسی رابطه تنوع‌بخشی کل، مربوط و نامربوط با اقلام تعهدی اختیاری، مدل‌های رگرسیونی زیر مورد استفاده قرار گرفته است:

مدل ۱

$$DA = \beta_{it}DT + \beta_{it}SIZE + \beta_{it}GROWTH + \beta_{it}NOA + \beta_{it}LEV + \beta_{it}AGE + \beta_{it}ROA$$

مدل ۲

$$DA = \beta_{it}DR + \beta_{it}SIZE + \beta_{it}GROWTH + \beta_{it}NOA + \beta_{it}LEV + \beta_{it}AGE + \beta_{it}ROA$$

مدل ۳

$$DA = \beta_{it}DU + \beta_{it}SIZE + \beta_{it}GROWTH + \beta_{it}NOA + \beta_{it}LEV + \beta_{it}AGE + \beta_{it}ROA$$

(فروش) کل شرکت از i امین کسب و کار در z امین صنعت، P_j نسبت عملیات (فروش) کل شرکت از z امین صنعت، M : تعداد کل صنایع (کدهای دورقمی ISIC مجزا)، N تعداد کل کسب و کارها (کدهای چهاررقمی ISIC مجزا)، N تعداد کل کسب و کارهای موجود در z امین صنعت.

۵-۳- متغیر کنترلی

اندازه شرکت: برای کنترل آثار اندازه از لگاریتم ارزش بازار شرکت استفاده شده است (لکسمن و یانگ^{۲۶}، ۲۰۱۴) و رابطه منفی در مورد رابطه اندازه شرکت با اقلام تعهدی اختیاری انتظار می رود، زیرا شرکت های بزرگ بیشتر مایل اند شرکت های ارزشی باشند و اقلام تعهدی پایین تری را نشان دهند.

اهرم مالی: در این تحقیق از نسبت کل بدهی به کل دارایی به منزله متغیر اهرم مالی استفاده شده است (فاروقی و همکاران، ۲۰۱۴). اهرم مالی بیانگر میزان استفاده از بدهی در ساختار سرمایه شرکت است، در نتیجه انتظار می رود اهرم مالی با اقلام تعهدی اختیاری رابطه مثبت داشته باشد.

سن بورسی: سن شرکت بیانگر سال هایی است که از زمان درج نام شرکت در بورس اوراق بهادار تهران گذشته است. (لکسمن و یانگ، ۲۰۱۴). سن شرکت برای این کنترل می شود که پیچیدگی سازمانی نشان داده شود؛ بدین دلیل که ویژگی ها، متغیرها و اولویتهای یک سازمان نسبت به چرخه عمر شرکت تغییر می کنند.

خالص دارایی عملیاتی ابتدای دوره: برابر است با حقوق سهامداران منهای وجه نقد و سرمایه گذاری کوتاه مدت بعلاوه کل بدهی شرکت در سال $t-1$ تقسیم بر فروش سال قبل (آقایی و همکاران، ۱۳۹۱). این شاخص سطح اقلام تعهدی غیرعادی در دوره های گذشته را اندازه گیری می کند (بارتون و سیمکو^{۲۷}، ۲۰۰۲). علت استفاده از این شاخص، این است که برگشت اقلام تعهدی دوره های قبل، توانایی مدیران برای دستکاری اقلام تعهدی دوره های آتی از طریق اقلام تعهدی اختیاری را کاهش می دهد.

REC_{it} : تغییر در مطالبات شرکت i سال t ، PPE_{it} سطح ناخالص اموال، ماشین آلات و تجهیزات شرکت i در سال t ، ROA_{it} : باده دارایی شرکت در سال t ، A_{it} : دارایی های کل شرکت i در انتهای سال $t-1$.

۵-۲- متغیر مستقل

تنوع بخشی در این پژوهش به عنوان متغیر مستقل به کار می رود و نحوه اندازه گیری آن ها به شرح زیر هست (تهرانی و احمدیان، ۱۳۸۵). تنوع مربوط زمانی ایجاد می شود که شرکت در داخل صنایع موجودش دست به تنوع می زند (کیان^{۲۴}، ۲۰۰۲) که فرمول محاسبه آن به شرح زیر هست:

$$RD_{sco} = \left[\left(\sum_{j=1}^M P_j \sum_{i=1}^N \left(\frac{P_{ij}}{P_j} \right) \ln \left(\frac{P_j}{P_{ij}} \right) \right) / \left(\sum_{j=1}^M (P_j \ln N_j) \right) \right] \left[\frac{\sum_{j=1}^M N_j}{M} \right]$$

تنوع نامربوط زمانی ایجاد می شود که شرکت در زمینه هایی متنوع می شود که دارای مشترکات کمی با یکدیگر است (راو^{۲۵}، ۱۹۹۷) که فرمول محاسبه آن به شرح زیر هست:

$$UD_{sco} = \left(\sum_{j=1}^M \left(P_j \ln \frac{1}{P_j} \right) / \ln M \right) M$$

و برای محاسبه تنوع بخشی کل از فرمول زیر استفاده می شود:

$$TD_{sco} = \left[\sum_{j=1}^M \sum_{i=1}^N p_{ij} \ln \left(\frac{1}{p_{ij}} \right) \right] / \left(\ln M + \sum_{j=1}^M p_j \ln N_j \right) \left(\sum_{j=1}^M N_j \right)$$

که در مدل فوق:

RD_{sco} : نمره تنوع مربوط، UD_{sco} : نمره تنوع نامربوط، TD_{sco} : نمره تنوع کل، P_{ij} : نسبت عملیات

نتایج آمار توصیفی بیانگر تنوع نمونه که حاکی از تنوع شرکت‌های انتخابی و در نتیجه قابلیت تعمیم نتایج نمونه به جامعه تحقیق می‌باشد. کمترین و بیشترین مقدار به عنوان کران مشاهدات برای هر یک از متغیرهای تحقیق ارائه شده‌اند. در حقیقت از تفاضل این دو مقدار دامنه تغییرات که ابتدائی ترین شاخص پراکندگی است حاصل می‌شود. شاخص مذکور به شدت تحت تأثیر مشاهدات دور افتاده می‌باشد، لذا در تحلیل پراکندگی از شاخص انحراف معیار استفاده می‌نماییم. میانگین به عنوان اساسی‌ترین معیار مرکزی برای متغیر خالص دارایی عملیاتی کمترین و برای متغیر اندازه شرکت بیشترین مقدار را دریافت نموده‌اند. همچنین متغیر بازده دارایی دارای کمترین انحراف معیار در مقایسه با سایر متغیرها می‌باشد. همان‌طور که در جدول نیز قابل مشاهده است با توجه به نزدیکی میانه و میانگین می‌توان بیان کرد که کلیه متغیرهای تحقیق از توزیع آماری مناسبی برخوردار هستند.

بازده دارایی: برابر است با نسبت سود پس از کسر مالیات به کل دارایی (زانگ^{۲۸}، ۲۰۱۲). از آنجاکه انگیزه شرکت‌ها در دستکاری سود از عملکرد ضعیف آن‌ها سرچشمه می‌گیرد از بازده دارایی‌ها به‌عنوان معیاری برای سودآوری شرکت استفاده می‌شود.

نرخ رشد شرکت: در این پژوهش نرخ رشد شرکت با نسبت ارزش بازار شرکت به ارزش دفتری دارایی‌های شرکت محاسبه شده و برای کنترل فرصت‌های رشد و یا چرخه عمر شرکت در نظر گرفته می‌شود (زانگ، ۲۰۱۲). شرکت‌های با نرخ رشد بالا معمولاً شرکت‌های رشدی هستند که اقلام تعهدی بالاتری دارند؛ بنابراین، رابطه مثبت در مورد نرخ رشد شرکت و اقلام تعهدی انتظار می‌رود.

۶- یافته‌های پژوهش

آمار توصیفی

با توجه به جدول ۱ برای تجزیه تحلیل اطلاعات، آمار توصیفی که دربرگیرنده شاخصه مرکزی، پراکندگی و انحراف از قرینگی محاسبه شده است.

جدول ۱- آمار توصیفی متغیرهای پژوهش

متغیر	میانگین	میانه	بیشترین	کمترین	انحراف معیار	جارج برا	احتمال
تنوع‌بخشی کل	۰/۱۹۸۴۸۹	۰/۰۰۰۰	۶/۰۹۵۹۶۲	۰/۰۰۰۰	۰/۶۱۱۸۳۹	۲۲۶۶۰/۵۸	۰/۰۰۰۰
تنوع‌بخشی نامربوط	۰/۷۳۴۱۸۵	۰/۰۰۰۰	۲۳۸/۵۷۰۵	۰/۰۰۰۰	۸/۷۰۱۴۹۷	۱۳۴۵۰۷/۹۹	۰/۰۰۰۰
تنوع‌بخشی مربوط	۰/۱۳۶۵۰۸	۰/۰۰۰۰	۷/۸۴۰۳۲۱	۰/۰۰۰۰	۰/۵۰۸۸۲۶	۱۶۷۸۴۹/۵	۰/۰۰۰۰
اقلام تعهدی	۰/۳۵۵۸۰۷	۰/۲۴۹۸۶	۲/۲۵۶۸۲۲	-۱/۱۴۶۸۱	۰/۵۸۹۳۸۳	۱۲۶/۷۶۱۸	۰/۰۰۰۰
خالص دارایی عملیاتی	-۰/۲۷۵۱۶	-۰/۲۶۰۰	۰/۳۶۰۰	-۱/۰۰۰۰	۰/۳۰۷۴۹۶	۱۴/۶۰۶۰۲	۰/۰۰۰۰۶۷۴
اندازه شرکت	۱۳/۴۲۹۰۳	۱۳/۴۱۲۷۲	۱۵/۷۷۱۹	۱۱/۴۹۳۲۸	۰/۹۱۱۱۳۷	۱۸/۲۸۴۵۳	۰/۰۰۰۰۱۰۷
بازده دارایی	۰/۰۹۲۲۰۸	۰/۰۷۸۸۵۶	۰/۳۱۹۷۴۹	-۰/۱۰۶۶۴	۰/۰۸۹۰۹۷	۳۰/۸۰۷۶۵	۰/۰۰۰۰
اهرم مالی	۰/۶۵۹۲۲۵	۰/۶۶۶۴۵۶	۰/۹۹۶۷۱۵	۰/۳۱۸۶۵	۰/۱۵۸۲۰۷	۲۶/۶۶۹۶۸	۰/۰۰۰۰۰۰۲
رشد شرکت	۰/۷۳۶۶۵۲	۰/۶۰۲۱۰۲	۲/۴۰۴۵۹۵	۰/۰۳۸۷۷۱	۰/۵۱۰۹۳۷	۱۹۲/۰۴۷۳	۰/۰۰۰۰

و خواص آن داشته باشد. بدین منظور برای اطمینان از ساختگی نبودن و در پی آن نتایج نامطمئن، چگونگی ایستایی با استفاده از آزمون دیکی فولر تعمیم‌یافته موردبررسی قرار گرفت. استفاده از این آزمون در این پژوهش به این دلیل می‌باشد که شرکت‌های

آزمون مانایی

آزمون مانایی عمدتاً به‌منظور جلوگیری از رگرسیون‌های کاذب انجام می‌گیرد. برای جلوگیری از رگرسیون کاذب بایستی متغیرها مانا باشند. مانایی یا نامانایی یک سری زمانی می‌تواند تأثیر جدی بر رفتار

از این رو فرض صفر رد و فرض مقابل مبنی بر معنی‌دار بودن ایستایی متغیرها پذیرفته می‌شود؛ بنابراین کلیه متغیرها ایستا هستند و مشکل رگرسیون کاذب وجود ندارد. نتایج در جدول زیر ارائه شده است.

پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران بررسی شده‌اند و هر شرکت مستقل از شرکت دیگر است. بررسی نتایج آزمون ایستایی نشان می‌دهد تمامی متغیرهای تحقیق در سطح ایستا هستند

جدول ۲- آزمون مانایی متغیرهای پژوهش

متغیر	آماره	احتمال
تنوع‌بخشی کل	۱۳۰/۷۶۸	۰/۰۰۰۰
تنوع‌بخشی نامربوط	۱۱۶/۹۹۵	۰/۰۰۰۰
تنوع‌بخشی مربوط	۹۹/۸۹۲۸	۰/۰۰۰۰
اقلام تعهدی	۲۵۹/۲۷۳	۰/۰۰۰۰
خالص دارایی عملیاتی	۳۴۴/۱۶۲	۰/۰۰۰۰
اندازه شرکت	۲۱۵/۱۷۰	۰/۰۰۰۰
بازده دارای	۱۶۸/۱۱۵	۰/۰۰۰۰
اهرم مالی	۲۲۷/۶۲۱	۰/۰۰۰۰
رشد شرکت	۳۱۹/۱۵۵	۰/۰۰۰۰

داشته باشد از روش داده‌های پانلی استفاده می‌شود و در غیر این صورت روش داده‌های یکپارچه (رگرسیون تلفیقی) به کار می‌رود. با توجه به آماره آزمون F لیمر در مورد اثرات ثابت مقطعی احتمال آن بزرگ‌تر از ۰/۰۵ بنابراین فرضیه H_0 مبنی بر برابری عرض از مبدأها رد نشده و مدل یکپارچه ارجح است.

آزمون لیمر

به منظور گزینش یکی از روش‌های داده‌های پانلی یا داده‌های یکپارچه، از آزمون لیمر استفاده شده است. آماره این آزمون تعیین می‌کند که عرض از مبدأ جداگانه برای هریک از شرکت‌ها وجود دارد یا خیر. چنانچه در مشاهدات ناهمگنی یا تفاوت فردی وجود

جدول ۳- نتایج آزمون اف- لیمر

فرضیه	نتایج آزمون اف- لیمر		
	آماره	احتمال	نتیجه
فرضیه اول	۱/۳۲۸۲	۰/۱۹۷	یکپارچه
فرضیه دوم	۰/۵۷۳۱	۰/۸۶۴	یکپارچه
فرضیه سوم	۰/۵۹۷۵	۰/۸۴۵	یکپارچه

متغیر وابسته توسط متغیرهای مستقل توضیح داده می‌شود. مقدار آماره دوربین واتسون برابر با ۲/۱۹ هست و نشان می‌دهد مشکل خودهمبستگی بین جملات پسماند وجود ندارد. نتایج آزمون مدل و احتمال مربوط به متغیر تنوع‌بخشی کل رابطه منفی و معناداری را با مدیریت سود بر مبنای اقلام تعهدی

نتایج آزمون فرضیه های پژوهش

فرضیه ۱: بین تنوع‌بخشی کل و مدیریت سود بر مبنای اقلام تعهدی اختیاری رابطه معنادار وجود دارد. بر اساس آماره t معنی‌دار بودن ضرایب رگرسیون تأیید می‌شود. میزان ضریب تعیین ۰/۷۱ محاسبه شده است به این معنا که حدود ۷۱ درصد از تغییرات

معکوسی را بین تنوع‌بخشی و مدیریت سود پیش‌بینی می‌کند (داداش زاده و برادران حسن زاده، ۱۳۹۶). نتایج پژوهش حاضر مشابه نتایج رودزگیوس و هیمن (۲۰۱۰) و روتیمیرگ و اسچارفستین^{۲۹} (۱۹۹۰) می‌باشد. متغیر کنترلی رشد شرکت و بازده دارایی در سطح اطمینان ۹۵ درصد در مدل معنادار است و متغیر اهرم مالی دارای احتمال بالای ۰/۰۵ و در مدل معنادار نیست. لذا با توجه به این‌که متغیر تنوع‌بخشی کل در مدل معنادار است می‌توان ادعا نمود تنوع‌بخشی کل بر مدیریت سود بر مبنای ارقام تعهدی اختیاری رابطه دارد.

اختیاری نشان می‌دهد یعنی با افزایش تنوع‌بخشی کل، مدیریت سود بر مبنای ارقام تعهدی اختیاری کاهش می‌یابد. تأیید رابطه معکوس مؤید تطابق با فرض ارقام تعهدی جبرانی یا خنثی‌کننده است. بر اساس این فرض، شرکت‌های متنوع سازی شده جریان‌های نقدی‌شان را از منابع گوناگون استخراج می‌کنند. ارقام تعهدی ایجادشده توسط چنین جریان‌های نقدی نسبت به یکدیگر وابستگی زیادی ندارند و تمایل به حذف یا خنثی کردن یکدیگر دارند. در نتیجه این امر شرایط را برای دستکاری سود توسط مدیران شرکت‌های متنوع سازی شده دشوارتر خواهد کرد. فرض ارقام تعهدی جبرانی یا خنثی‌کننده رابطه

جدول ۴- نتایج آزمون فرضیه ۱

متغیر توضیحی	ضریب	انحراف معیار	آماره t	احتمال	سطح اطمینان
ضریب ثابت	۴/۰۴۵۲۸۶	۰/۸۲۷۲۴۶	۴/۸۹۰۰۶۶	۰/۰۰۰۰	-
تنوع‌بخشی کل	-۰/۰۲۱۲۲	۰/۰۰۵۷۱۵	-۳/۷۱۳۱۶۸	۰/۰۰۰۲	٪۹۹
اندازه شرکت	-۱/۵۷۶۳۱	۰/۳۱۷۴۴۸	-۴/۹۶۵۵۷۴	۰/۰۰۰۰	٪۹۹
رشد شرکت	۰/۰۴۴۲۴۰	۰/۰۲۸۷۲۶	۱/۵۴۰۰۵۳	۰/۱۲۴۲	٪۹۹
خالص دارایی عملیاتی	۰/۱۶۵۳۳۱	۰/۰۲۷۷۳۸	۵/۹۶۰۳۶۹	۰/۰۰۰۰	٪۹۹
اهرم مالی	۰/۱۸۲۶۳۸	۰/۱۲۶۰۰۶	۱/۴۴۹۴۳۸	۰/۱۴۷۸	-
سن بورسی	۰/۲۶۲۶۱۶	۰/۱۴۱۷۷۷	۱/۸۵۲۳۲۳	۰/۰۶۴۶	٪۹۰
بازده دارایی	۰/۰۴۱۸۰۵	۰/۰۱۱۲۳۲	۳/۷۲۲۱۲۴	۰/۰۰۰۲	٪۹۹
احتمال آماره F	۰/۰۰۰۰۰۰		ضریب تعیین تعدیل‌شده	۰/۷۱۳۵۹۷	
آماره دوربین-واتسون	۲/۱۹۴۹۱۳		آماره F	۱۶۰/۱۴۹۷	

فرضیه ۲: بین تنوع‌بخشی مربوط و مدیریت سود بر مبنای ارقام تعهدی اختیاری رابطه معنادار وجود دارد. نتایج آزمون مدل و احتمال مربوط به متغیر تنوع‌بخشی مربوط، رابطه منفی و معناداری را با مدیریت سود بر مبنای ارقام تعهدی اختیاری نشان می‌دهد یعنی با افزایش تنوع‌بخشی مربوط، مدیریت سود بر مبنای ارقام تعهدی اختیاری کاهش می‌یابد. در صورتی که تنوع محصولات مرتبط شرکت به افزایش فروش و سودآوری منجر شود، شرکت هزینه کمتری در زمینه تولید پرداخت می‌کند و این امر می‌تواند سبب کاهش تغییرپذیری سود شود (رضایی و چاوشی نیا، ۱۳۹۳). نتایج حاصل از این یافته با نتایج

فرضیه ۲: بین تنوع‌بخشی مربوط و مدیریت سود بر مبنای ارقام تعهدی اختیاری رابطه معنادار وجود دارد. نتایج آزمون مدل و احتمال مربوط به متغیر تنوع‌بخشی مربوط، رابطه منفی و معناداری را با مدیریت سود بر مبنای ارقام تعهدی اختیاری نشان می‌دهد یعنی با افزایش تنوع‌بخشی مربوط، مدیریت سود بر مبنای ارقام تعهدی اختیاری کاهش می‌یابد. در صورتی که تنوع محصولات مرتبط شرکت به افزایش فروش و سودآوری منجر شود، شرکت هزینه کمتری در زمینه تولید پرداخت می‌کند و این امر می‌تواند سبب کاهش تغییرپذیری سود شود (رضایی و چاوشی نیا، ۱۳۹۳). نتایج حاصل از این یافته با نتایج

جدول ۵- نتایج آزمون فرضیه ۲

متغیر توضیحی	ضریب	انحراف معیار	آماره t	احتمال	سطح اطمینان
ضریب ثابت	۴/۷۵۹۴۶۰	۰/۷۴۹۱۰۶	۶/۳۵۳۵۲۱	۰/۰۰۰۰	-
تنوع‌بخشی مربوط	-۰/۰۳۰۶۱۳	۰/۰۱۶۰۷۳	-۱/۹۰۴۵۶۱	۰/۰۵۷۳	٪۹۹
اندازه شرکت	-۲/۰۱۴۸۴۳	۰/۲۷۴۶۶۶	-۷/۳۳۵۶۱۶	۰/۰۰۰۰	٪۹۹
رشد شرکت	۰/۰۲۳۷۴۵	۰/۰۲۲۵۴۴	۱/۰۵۲۲۵۲	۰/۲۹۲۶	-
خالص دارایی عملیاتی	۰/۱۴۵۵۳۳	۰/۰۵۲۴۷۸	۲/۷۷۳۲۱۳	۰/۰۰۵۷	٪۹۹
اهرم مالی	۰/۳۸۹۵۶۱	۰/۰۷۳۲۷۲	۵/۳۱۶۶۵۹	۰/۰۰۰۰	٪۹۹
سن بورسی	۰/۳۷۶۳۷۴	۰/۱۱۷۰۰۵	۳/۲۱۶۷۲۸	۰/۰۰۱۴	٪۹۹
بازده دارایی	۰/۸۱۰۵۴۶	۰/۱۱۲۵۳۶	۷/۲۰۲۵۳۵	۰/۰۰۰۰	٪۹۹
احتمال آماره F	۰/۰۰۰۰۰۰	ضریب تعیین تعدیل‌شده	۰/۶۱۸۱۹۶		
آماره دوربین- واتسون	۱/۶۰۵۷۶۷	آماره F	۱۳۰/۷۳۳۸		

فرضیه ۳: بین تنوع‌بخشی نامربوط و مدیریت سود بر مبنای اقلام تعهدی اختیاری رابطه معنادار وجود دارد. نتایج آزمون مدل و احتمال مربوط به متغیر تنوع‌بخشی نامربوط رابطه منفی و معناداری را با مدیریت سود بر مبنای اقلام تعهدی اختیاری نشان می‌دهد یعنی با افزایش تنوع‌بخشی نامربوط، مدیریت سود بر مبنای اقلام تعهدی اختیاری کاهش می‌یابد. شرکت‌هایی که از راهبرد تنوع نامربوط استفاده می‌کنند سطح بدهی خود را در ترکیب منابع مالی افزایش می‌دهند و توجه کمتری به منابع داخلی (سود

انباشته) برای تعیین بافت مالی شرکت می‌کنند (داداش زاده و برادران حسن زاده، ۱۳۹۶). متغیر کنترلی اهرم مالی و بازده دارایی و رشد شرکت در سطح اطمینان ۹۵ درصد در مدل معنادار هستند و متغیر سن شرکت و اندازه شرکت دارای احتمال بالای ۰/۰۵ و در مدل معنادار نیستند. لذا با توجه به این‌که متغیر تنوع‌بخشی نامربوط در مدل معنادار است می‌توان ادعا نمود تنوع‌بخشی نامربوط بر مدیریت سود بر مبنای اقلام تعهدی اختیاری رابطه دارد.

جدول ۶- نتایج آزمون فرضیه ۳

متغیر توضیحی	ضریب	انحراف معیار	آماره t	احتمال	سطح اطمینان
ضریب ثابت	۰/۳۷۴۹۸۶	۰/۵۳۶۵۲۶	۰/۶۹۸۹۱۴	۰/۴۸۴۸	-
تنوع‌بخشی نامربوط	-۰/۰۰۱۵۴۵	۰/۰۰۰۴۱۳	-۳/۷۳۷۸۰۸	۰/۰۰۰۲	٪۹۹
اندازه شرکت	-۰/۰۶۰۹۷۰	۰/۰۳۸۰۵۹	-۱/۶۰۱۹۸۷	۰/۱۰۹۶	-
رشد شرکت	۰/۰۳۷۳۴۵	۰/۰۱۲۶۹۰	۲/۹۴۲۸۵۶	۰/۰۰۳۴	٪۹۹
خالص دارایی عملیاتی	۰/۲۱۱۳۴۸	۰/۰۷۹۳۱۴	۲/۶۶۴۷۰۴	۰/۰۰۷۹	٪۹۹
اهرم مالی	۰/۵۳۸۹۰۹	۰/۱۰۵۱۳۰	۵/۱۲۶۱۲۶	۰/۰۰۰۰	٪۹۵
سن بورسی	۰/۰۶۰۹۳۶	۰/۰۶۱۳۴۵	۰/۹۹۳۳۲۹	۰/۳۲۰۹	-
بازده دارایی	۱/۰۴۳۸۱۷	۰/۱۱۳۲۷۹	۹/۲۱۴۵۶۹	۰/۰۰۰۰	٪۹۹
احتمال آماره F	۰/۰۰۰۰۰۰	ضریب تعیین تعدیل‌شده	۰/۶۸۶۴۱۴		
آماره دوربین- واتسون	۲/۳۳۹۸۰۲	آماره F	۲۰۷/۸۵۲۵		

۷- نتیجه‌گیری و بحث

شرکت‌های متنوع بر سهولت اقدام به مدیریت سود در آن‌ها توجه داشته باشند. همچنین پیشنهاد می‌شود تحقیق حاضر در مورد هر صنعت به‌طور جداگانه مورد بررسی قرار گیرد و به مقایسه نتایج به‌دست‌آمده در صنایع مختلف پرداخته شود؛ و اینکه در تحقیقات آتی، ارتباط بین تنوع‌بخشی و مدیریت واقعی سود و تعهدی در شرایط اقتصادی متفاوت بررسی شود.

فهرست منابع

- * ابراهیمی، سید کاظم، بهرامی نسب، علی، بستانی، حسین و فخارمنش، محمدرضا (۱۳۹۶). تأثیر راهبرد تنوع بخشی بر سودآوری شرکت‌ها. *پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی*، دوره ۹ شماره ۳۵، ص ۱۳۴-۱۲۱.
- * آقای، محمدعلی؛ آذر، عادل و جوان، علی اکبر (۱۳۹۱). بررسی رابطه جایگزینی دستکاری فعالیت‌های واقعی و دستکاری ارقام تعهدی اختیاری. *پژوهش‌های حسابداری مالی*، دوره ۴ شماره ۲ (۱۲) ص ۴۰-۱۹.
- * تهرانی، رضا و واحداحمدیان، هادی (۱۳۸۵). بررسی رابطه بین تنوع محصولات با ریسک بازدهی سهام شرکت‌های تولیدی بورس اوراق بهادار تهران. *پژوهشنامه بازرگانی*، دوره ۱۰ شماره ۱۳ ص ۲۱۲-۱۸۷.
- * حیدرپور، فرزانه و علوی، کیمیا (۱۳۹۴). بررسی تأثیر راهبرد تنوع بر عملکرد شرکت‌های پذیرفته‌شده در بورس اوراق بهادار تهران به‌کمک معیار آنتروپی. *فصلنامه علمی-پژوهشی بررسی‌های حسابداری و حسابرسی*، ۲۲(۳)، ۳۸۵-۴۰۰.
- * خلیفه سلطانی، سید احمد و احمدی، نرگس (۱۳۹۴). نقش محافظه‌کاری حسابداری در سویه پیش‌بینی سود مدیران. *تحقیقات حسابداری و حسابرسی*، دوره هفتم، شماره ۲۶، ص ۱۲۳-۱۰۸.
- * داداش زاده، قادر و برادران حسن زاده، رسول (۱۳۹۶). ارتباط استراتژی متنوع سازی شرکتی و پدیده مدیریت واقعی و مصنوعی سود. *پژوهش*

این پژوهش به بررسی رابطه بین تنوع‌بخشی کل، مربوط و نامربوط با ارقام تعهدی اختیاری در شرکت‌های پذیرفته‌شده در بورس اوراق بهادار تهران پرداخته است. برای اندازه‌گیری تنوع‌بخشی از صورت‌های مالی ۸۱ شرکت بورسی و کدهای ISIC استفاده شده است. همچنین ارقام تعهدی اختیاری از طریق مدل تعدیل‌یافته جونز محاسبه‌شده که نماینده مدیریت سود در نظر گرفته شده است. نتایج بررسی آزمون فرضیه‌های اول، دوم و سوم پژوهش نشان داد که استراتژی تنوع‌بخشی می‌تواند نقش معنادار و بااهمیتی در مدیریت سود مبتنی بر ارقام تعهدی اختیاری بازی کند. شرکت‌هایی که تنوع بالایی دارند، دستکاری سود از طریق ارقام تعهدی کمتری داشته‌اند. شرکت‌ها با تنوع بخشی می‌توانند اطمینان بازار سرمایه را افزایش دهند و از این طریق فرصت‌های سرمایه‌گذاری بهتری را به دست آورند. بنابراین فروش به‌عنوان نماینده تنوع‌بخشی شرکت در بازار سرمایه ایران آن‌چنان از اهمیت بالایی برخوردار است که حتی می‌تواند به کاهش مدیریت سود از طریق ارقام تعهدی نیز بیانجامد. ضمن اشاره به مبانی نظری پژوهش، شرکت‌ها با تنوع‌بخشی کسب‌وکاری می‌توانند از افزایش قدرت بازار و مزیت رقابتی، کیفیت بدهی بالا و تئوری‌های بازار سرمایه داخلی کارا بهره ببرند. نتایج پژوهش حاضر با یافته‌های رودزگیوس و هیمن (۲۰۱۰) و روتیمیرگ و اسچارفستین (۱۹۹۰) سازگار و با نتایج پژوهش نیکومرام و هادیان (۱۳۹۲) ناسازگار است. بر اساس پژوهش ایمن خانچل و سوآد (۲۰۱۱). بر اساس یافته‌های پژوهش در خصوص ارتباط معکوس تنوع‌بخشی و مدیریت سود مبتنی بر ارقام تعهدی اختیاری، به سهامداران و سرمایه‌گذاران شرکت‌ها پیشنهاد می‌گردد توجه بیشتری به استراتژی تنوع‌بخشی داشته باشند و آن را در مدل‌های تصمیم‌گیری خود لحاظ نمایند. به فعالان بازار سرمایه و تصمیم‌سازان بازار توصیه می‌گردد که در بررسی و تطبیق اقدامات مدیریت سود توسط شرکت‌ها به نقش متغیر تنوع‌بخشی و تأثیر پیچیدگی

- management. Review of Accounting and Finance, 10(2), 176-196. Jones, G. Hill, C.(1988). Transaction cost analysis of strategy-structure choice. Strategic Management Journal 9 (2), 159-172.
- * Jones, J. (1991), "Earnings management during import relief investigations", Journal of Accounting Research, Vol. 29, pp. 193-228.
- * Karuna, C. (2007). Industry product market competition and managerial incentives. Journal of Accounting and Economics, 43(2-3), 275-297.
- * Laksmana, I. & Yang, Y. W. (2014). Product market competition and earnings management: Evidence from discretionary accruals and real activity manipulation. Advances in Accounting, 30(2), 263-275.
- * Lazzem, S. & Jilani, F. (2017). The impact of leverage on accrual-based earnings management: The case of listed French firms. Research in International Business and Finance.
- * Picone, P. M., & Dagnino, G. B. (2016). Revamping research on unrelated diversification strategy: perspectives, opportunities and challenges for future inquiry. Journal of Management & Governance, 20(3), 413-445
- * Meyer, M. Milgrom, P. Roberts, J. (1992). Organizational prospects, influence costs and ownership changes. Journal of Economics and Management Strategy 1 (1), 9-35.
- * Miller, Alex and Gregory, G. Dess (1996), Strategic Management, The Mcgraw-Hill Companies, Second Edition.
- * Park, K. & Jang, S. S. (2013). Effects of within-industry diversification and related diversification strategies on firm performance. International Journal of Hospitality Management, 34, 51-60.
- * Qian, G. (2002). Multinationality, product diversification, and profitability of emerging us - small and medium size- enterprises. Journal of Business Venturing. Vol.17, No.6, PP.611-633.
- * Rodriguez-Perez, G., & van Hemmen, S. (2010). Debt, diversification and earnings management. Journal of accounting and public policy, 29(2), 138-159.
- * Rotemberg, J. & Scharfstein, D. (1990). Shareholder value maximization and product market competition. Review of Financial Studies, 3(3), 367-391.
- * Rowe, W; Glenn, Wright; Patrick, M. (1997). Research notes and های تجربی حسابداری، دوره ۷ شماره ۱. ص ۱۸۱-۲۰۰.
- * رضایی، فرزین و چاوشی نیا، کاظم (۱۳۹۳). متنوع سازی (مرتبط/غیرمرتبط) محصولات، ساختار مالکیت و ساختار سرمایه. فصلنامه علمی- پژوهشی تحقیقات مالی، ۱۶(۲)، ۲۷۱-۲۸۸.
- * مهام، کیهان؛ بهمن طالبی و سعید علی پور (۱۳۹۲). بررسی ارتباط بین بدهی ها، تنوع بخشی و مدیریت سود در شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران، یازدهمین همایش ملی حسابداری ایران، مشهد، دانشگاه فردوسی مشهد.
- * نیکومرام، هاشم و هادیان، سید امین (۱۳۹۲). تبیین جایگاه بدهی و تنوع سازی شرکتی در مدیریت سود. مجله پژوهشهای حسابداری مالی و حسابرسی، سال پنجم، شماره ۲.
- * Ataullah, A. Davidson, I. Le, H. & Wood, G. (2014). Corporate diversification, information asymmetry and insider trading. British Journal of Management, 25(2), 228-251.
- * Barton, J. and P. Simko. (2002). the balance sheet as an earnings management constraint. The Accounting Review 77: 1-27.
- * Craig, James C. and Robert M. Grant (1993), Strategic Management, Kogan Page, published in association with AMED, Business & Economics - 167 pages.
- * Farooqi, J. Harris, O. & Ngo, T. (2014). Corporate diversification, real activities manipulation, and firm value. Journal of Multinational Financial Management, 27, 130-151.
- * Hart, O. (1983). The market mechanism as an incentive scheme. Bell Journal of Economics, 14(2), 366-382.
- * Hermalin, B. & Weisbach, M. (2007). Transparency and corporate governance. NBER working paper No. 12875.
- * Higgins, R. Schall, L. (1975). Corporate bankruptcy and conglomerate merger. Journal of Finance 30 (1), 93-113.
- * Hitt, Michael A R. Duane Ireland, Robert E. Hoskisson (2007), Strategic management: Competitiveness and Globalization: Concepts & Cases, South Western Cengage Learning, Usa.
- * Khanchel El Mehdi, I., & Seboui, S. (2011). Corporate diversification and earnings

یادداشت‌ها

- ¹ Picone and Dagnino
- ² Jones and Hill
- ³ Sloan
- ⁴ Scharfstein and Stein
- ⁵ Varadarajan and Ramanujam
- ⁶ Rumelt
- ⁷ Higgins and Schall
- ⁸ Meyer et al
- ⁹ Hart
- ¹⁰ Craig et al
- ¹¹ Heath et la
- ¹² Miller et la
- ¹³ Karuna
- ¹⁴ Hermalin and Weisbach
- ¹⁵ Rotemberg and Scharfstein
- ¹⁶ Farooqi et al
- ¹⁷ Lazim and Jilani
- ¹⁸ Sagittarius-Zadek
- ¹⁹ Park and Jang
- ²⁰ Wang and lin
- ²¹ Rodriguez and Hemmen
- ²² Jones
- ²³ Kothari et al
- ²⁴ Kian
- ²⁵ Rave
- ²⁶ Lexman and Yan
- ²⁷ Barton and Simco
- ²⁸ Zhang
- ²⁹ Rutimig and Scarfstin
- ³⁰ Iman khanchil and Souad

- communications: related and unrelated diversification and their effect on human resource management control. *Strategic management journal*. Vol. 18, No.4.PP. 329-338.
- * Rumelt, R. (1982). Diversification strategy and profitability. *Strategic Management Journal* 3 (4), 359–369.
  - * Saghi-Zedek, N.(2016). "Product diversification and bank performance: Does ownership structure matter? *Journal of Banking & Finance*, 71, 154-167.
  - * Scharfstein, D.S. Stein, J.C. (2000). The dark side of internal capital markets: divisional rent-seeking and inefficient investment. *Journal of Finance* 55, 2537–2564.
  - * Schfarstein, D. (1988). Product-market competition and managerial slack. *The RAND Journal of Economics*, 19(1), 147–155.
  - * Sloan, R. (1996). Do stock prices fully reflect information in accruals and cash flows about future earnings? *The Accounting Review*, 71, 289–315.
  - * Varadarajan, P.R and Ramanujam, V, (1989), "Research on Corporate Diversification: A Synthesis", *Strategic Management Journal*, 10(6), PP.523–551.
  - * Wang, H. D. & Lin, C. J. (2013). Debt Financing and Earnings Management: An Internal Capital Market Perspective. *Journal of Business Finance & Accounting*, 40(7-8), 842-868.
  - * Zang, A. 2012. Evidence on the trade-off between real activities manipulation and accrual-based earnings management. *Account. Rev.* 87, 675–703